

David Levine karikatúrája

Egy angol közmondás szerint, aki fiatal korában nem volt whig, vagyis radikális, öreg korára meg nem lett tory, azaz konzervatív — azzal valami baj van. Ha hiszünk a közmondásnak, André Malraux-val nincs baj. Persze, csak ha tekintetbe vesszük, hogy minden konkrét esetre alkalmazott közmondás némi korrekcióra szorul. A fiatal Malraux több volt, mint „radikális“, s a mai, 67 esztendő Malraux-ról sem állítható, hogy a haladás ellensége volna. Korunkban nem ő az egyetlen jelentős személyiség, akinek felfogásában a haladás revolútív eszméje — és gyakorlata — átadta helyét az evolutívnek. De hát ne vágjon elébe a kommentár a tényeknek. André Malraux önmaguk helyett beszélő életrajzi adatainak.

Malraux mindössze egy évvel fiatalabb századunknál, melynek viharos fordulataiból mindig is cselekvő részt kért. Párizsban született, polgári családból, hoz-

závetőleges régészeti, orientalisztikai tanulmányait a Távols-Keleten egészítette ki. bár sosem végezte be — és itt már egyik jellemvonására kell felfigyelnünk: soha semmit nem tekintett befejezettnek, a kezdet mindig jobban érdekelte a betetőzésnél, a végnél. Húszéves, amikor kiadja első könyvét, a *Papírholdakat*. Huszonhárom, amikor megismeri Kínát és az akkori Indokínát. Huszonöt éves korában megírja — a Kelettől megkísértetten — a *Nyugat kísértését*. Ázsia forradalmának tapasztalataiból egymás után három olyan regénye születik, melyek hatása a harmincas évek baloldali értelmiségére felmérhetetlen: a *Hódítók*, a *Királyi út*, *Emborsorsok*. Az utóbbi, mellékesen szinte, mert Malraux akkoriban alig adott a polgári világ elismerésére, megkapja a sok mindenről emlékeztető 1933-as év Goncourt-díját. 34-ben André Malraux a Dimitrov kiszabadítására alakult Nemzetközi Bizottság elnöke, majd a Thälmann-Bizottságé. Ekkor keresi fel Gide-dal együtt a náci fővárost, hogy személyesen Hitlernek tolmácsolja a haladó világ felháborodását. A Führer nem fogadja őket. 36-ban ismét akcióba lép. Ezúttal mint a Spanyol Köztársaság nemzetközi légi alakulatának szervezője és parancsnoka.

A köztársasági Spanyolország szolgálatában szerzi első sebesülését és utolsó előtti regénye, a *Reménység* élményanyagát. Harc és sebesülés lesz még. Regény már csak egy van hátra, és Malraux, akinek példája mindazok számára, akik ezekben az években — Bálint György szavaival — megérték a „tinta csődjét“, megmutatta, hogy lehetséges és szükséges felcserélni a tollat a fegyverrel. A második világháború küszöbén még nincs negyvenéves. Negyvenben, a francia összeomlás-

kor, Malraux azok között van, akik nem omlottak össze, akikre tovább is számíthat Franciaország, Európa, a harcoló világ. Megsebesül ismét, úgy ejtik foglyul, megszökik, s négy évig éli a fegyveres ellenállás mindenre elszánt katonáinak életét. A felszabaduláskor, melyért vért áldozott, nemcsak gondolatokat, az Elzász-Lotaringia Brigád őrnagya.

Egy év múlva az egykori lázadót, aki Kantontól Barcelónáig és a vercors-i fennsíkgig cipelte lankadatlanul a törvényenkivüliség méltóságát, miniszterként látjuk viszont, de Gaulle kabinetjében.

„Minek emlékezni!“ — sóhajt fel emlékiratai első lapjai egyikén Malraux. Melyik Malraux? A miniszter? Az író? „Hajlamos vagyok arra, hogy hasznosnak higgyem magam“ — vallja be valamivel később, amikor elmeséli, hogyan rendelte magához de Gaulle, hogy a IV., majd az V. Köztársaság szolgálatába állítsa világszerte ismert képességeit. Ezt a bevallott hajlamát hadi kössük össze egy be nem vallott, de lépten-nyomon felismerhető másikkal. Malraux történelmi érzékére gondolunk. Arra, hogy hisz — nem annyira a történelem alakíthatóságában, mint inkább a saját történelmi hivatásában. Más szóval: Malraux közéleti alkat és politikus író. A politika mindig is szenvedélyesebben érdekelte az irodalomnál. Alkotó ember létére csúsznak abban a nem éppen a művészkörökre jellemző nézetben, hogy a szellemi ember voltaképp — álmodozó, naiv gyermek, képzelgéseinek hiú foglya. Márpedig a cselekvés a felnőttek dolga, a férfiaké, s a férfi az ő könyveiben — és életében — a katona, a politikus.

Politika? „A politika számomra — mondja de Gaulle-nak, közvetlen a háború után, első beszélgetésük alkalmával — (akárcsak, azt hiszem, az Ön számára, de még a kommunisták számára is) maga után vonja egy állam létrehozását, majd működtetését. Állam nélkül minden politika a jövőbe vetődik, s többé-kevésbé etikává lesz.“

Az etikumnak és a hatalomnak — ez az *Antimemoár* olvasójának első reflexiója — nem kell szükségszerűen ütköznie. De költőről van szó, politikus költőről, és eszünkbe kell idéznünk Goethét, aki jóval azután, hogy megírta a *Faustot*, már a weimari herceg minisztereként, aláírta egy csecsemő-gyilkos lányanya halálos ítéletét. Nem tudhatjuk, miben volt azonos a szerencsétlen teremtés Faust Margitjával, s miben különbözött tőle, akit a középkori erkölcsöknek megfelelően, ugyancsak elért a szegény és a halál, akit olvasók és nézők ezrei értettek és sirattak meg, köztük talán a „pálcatörés“ és a kivégzés részvevői is.

Malraux diplomáciai-politikai karrierje következtében a francia állam egy pallérozott elméjű, a kultúra ügyéért fáradozó hivatalnokkal gazdagodott. Ez nagy nyereség. A lázadó szellemű író viszont a veszteség-listára került. Hivataltalba iktatása óta Malraux megírta egy tucat művészettörténeti munkát, köztük *A művészet lélektana* és a *Képzeltetbeli múzeum* három-három pompás kötetét, kultúrpalotákat építtetett Franciaország-szerte, Chagallal készíttetett mennyezet-freskót a párizsi opera számára, elküldte Tokióba a Louvre milói Venusát — de nem írt egyetlen regényt sem. Csak hízeleghet a *Condition Humaine* szerzőjének, hogy nemcsak korosztálya, de az azóta felnőtt nemzedékek is hiányolják a Malraux-regényeket.

Tudjuk: a regény anyaga az idő, vagyis az, ami az időben történik, velünk, bennünk, körülöttünk. Más szóval: a változás. De az idő is változik, s változik a regényíró az időben. A cselekményből — cselekvés lesz, a történetből — történelem.

Malraux egykori regényeinek hősei lázadók voltak, forradalmi vagy csak éppen anarchista módon cselekvő-gondolkodó, elégedetlen emberek. Az *Antimemoár*

hősei korunk történelmi figurái, államfők, diplomaták. És persze mindig és újra maga Malraux. Az írónak többnyire nincs ideje műalkotássá formálni mindazt, amit a miniszter lát, hall, tapasztal. Ez szomorú. De annál megnyugtatóbb, milyen bámulatosan feltalálja magát André Malraux bárki színe előtt. Mindig rálel a kellő szavakra, gördülékenyen-bölcsen szól beszélgető társához (vagy az utókorhoz), éles elmével lát előre húsz-harminc év múlva bekövetkezendő eseményeket, pontosabban nagy történelem-filozófiai távlatba helyezi azt, ami húsz-harminc éve megesett vagy kialakulóban volt. Cseppet sem jön zavarba, sosem érjük tetten bár egy elhibázott gesztuson, félrecsúszott mondaton, minden gondolata oly nyomdakész már az elhangzás pillanatában, mintha nem is a kihallgatását vezető SS-tiszt vagy az őt kormánya küldötteként fogadó államférfi előtt, hanem egyenesen a diktofonba mondaná emlékiratai készülő fejezetét.

Vannak írók, akik mintha egész életükben memoárjaik megírására készültek volna. Most, hogy a várva-várt *Antimemoires* megjelent, s huszonötödik hete tartja a legolvasottabb francia könyvek sorában az előkelő kilencedik helyet — kísértésbe eshetünk, hogy ilyennek lássuk Malraux egész pályafutását, így értelmezzük rég elhangzott, leírott szavait, tettei még eleven emlékét.

Az igazság valószínűleg sokkal bonyolultabb. Az *Antimemoár* polifonikus mű. Ez sokkal jobb, mintha csak egyszerűen kétértelmű volna. Minden szubjektivitásával együtt, melyet szerzője hasztalan igyekszik a bölcsök ataraxiás pártatlanságával kibékíteni — a történelem levegője csap meg hatszáz oldala minden sorából. Amikor Malraux történelmet mond — s minduntalan ezt teszi —, egyenlőségi jelet látszik helyezni létűnt civilizációk évezredes némasága és napjaink dübörgő eseményei közé. Mintha csak minden igyekezete arra irányulna, hogy ne legyen kortársa saját korának, hogy a végtelenbe vetítse sorsát. Vagy sorsába akarná keverni a végtelent, közel hozván a távolit, s eltávolodva a közelitől? Gyáva nagyképűség lenne ez mai író részéről, ha ez az író, húszéves kora óta, nem volna ott mindig és mindenütt, ahol és amikor valami igen jelentős történik.

Elragadtatással keveredik ingerültségünk, mialatt az *Antimemoárt* olvassuk. Malraux mindkettőre alaposan rászolgál, a legkülönbözőbb érzéseket képes kiváltani, kivéve a közönyt, az érzés és gondolat passzivitását. Hol ellentmondásra, hol helyeslésre készítet, percre sem hagy nyugton, s azt sem engedi, hogy egyértelműen megfogalmazható konklúzióval tegyük le ezt a különös olvasmányt. Kényelmetlen olvasókat szerzett magának ez a könyv, még inkább, mint Malraux régi könyvei, mert ő maga kényelmetlen ember: minduntalan felkavarja leülepedett véleményeinket, értékeink kialakult rendjét. Gondolkoztat. Úgy, ahogy kibernetikus agy sosem fog gondolkodni.

Például: nem azért lázadnak-e a lázadók, nem azért álmodoznak-e a költők, hogy részt kapván a dolgok irányításából, megvalósítsák eszményeiket? De igen, hogyne. Csakhogy — a lázadó, a költő meg akarja változtatni a világot. A miniszter uralkodni akar felette. Vagy ha nagyon okos — és ez a legkevesebb, amit Malraux-ról biztosan állíthatunk —, beéri azzal, hogy adminisztrálja. Az alkotó értelmiséginek — gondoljunk csak Bertrand Russellre, Sartre-ra — az ellenzékiiség áll jól. A helyeslés öregíti. A magnéziumfényben csak a ráncok látszanak éleesebben, a gondolatok, sajnós, nem. Malraux ezt is tudja: könyvében nem helyesel és nem tiltakozik. Emlékezik csupán, s van mire emlékeznie. De ezt sem vallja be. Helyette kérdez: „Miért emlékeznék hát?” A nagy francia irodalom székepszise éled újra ebben a könyvben, s ez a legrokonzenvesebb benne, ettől van, hogy még pózaiban is nagyon emberi.

E könyv írója valóban hasonlatos a gerincesek legbölcsebbikéhez, az elefánt-hoz. Ha már megadatott neki — ha már úgy döntött —, hogy több élete legyen, hát felidézi őket. Ebből meríti nyugalmát, melyet helyeselni vagy helyteleníteni lehet, de nem irigyelni — lehetetlen.

ANDRÉ MALRAUX

Antimemoár

(Részlet)

Az elefánt minden állatok legbölcsebbike, az egyetlen, amely emlékszik előző életeire; ezért tud soká nyugton maradni, róluk elmélkedve.

BUDDHISTA SZÖVEG

1965

A krétai vizeken

1940-ben együtt szöktem meg Vercors későbbi táborig papjával. Kevés-sel szökésünk után viszontláttuk egymást Drôme városában, ahol ő pap volt, és egyre-másra állította ki a keresztleveleket az izraelitáknak, azzal a kikötéssel, hogy meg is keresztelhesse őket: „Valami abból mindig meg-marad...” Sosem fordult meg Párizsban, tanulmányait a lyoni szeminá-riumban végezte. Az éjszakai illatoktól belengett városban folytattuk az ismét találkozó vég nélküli párbeszédét.

— Mióta gyóntat?

— Több, mint tíz esztendeje...

— Mit tanult meg az emberekről a gyónások során?

— Tudja meg hát, hogy a gyónásból nem lehet tanulni, aki gyóntat, az másvalaki, jelen van a Kegyelem. És mégis... Mindenekelőtt, az emberek még sokkal szerencsétlenebbek, mintsem gondolnók... aztán meg...

A csillagos égre emelte favágó-kezeit:

— Aztán, a dolgok veleje az, hogy nincsenek felnőttek...

Glières-ben esett el.

Elmélkedni az életről — a halállal szembesített életről — bizonyára nem egyéb, mint elmélyíteni önmagunk vallatását. Nem arról van szó, hogy megölhetik az embert, ami annak, aki abban a banális szerencsé-ben részesült, hogy bátor, nem okoz gondot, hanem a halálról, mely min-denben kiegyenlítődik, ami erősebb az embernél, az öregedésben, sőt, még a föld változásaiban is (mert a föld a halálra utal évezredes lustaságával, akárcsak átalakulásával, még ha ez az átalakulás az ember műve is), s főként a helyrehozhatatlanban, abban, hogy sosem tudhatod meg, mit is jelentett mindez. Szemközt e kérdéssel, érdekelt-e az, ami csak rám tartozik? Szinte minden író, akit ismerek, szereti a gyermekkorát. Én gyűlölöm az enyémet. Kevésbé és rosszul tanultam önmagamot megte-